

Trolldomsprosessene

Trolldomsprosessene

- Trolldomsprosessene foregikk i Europa fra 1400-tallet til 1700-tallet.
- I denne perioden ble 100 000 mennesker anklaget for trolldom.
- 40 000 ble dømt til døden.
- De fleste ble brent på bål eller hengt.

Det er også vanlig å kalle trolldomsprosessene for hekseprosessene.

Trolldomsprosessene, også kalt hekseprosessene, er en betegnelse på et historisk fenomen som i hovedsak foregikk i Europa fra 1400-tallet til midten av 1700-tallet. I denne perioden ble over 100 000 mennesker stilt overfor europeiske domstoler anklaget for ulike former for trolldomskriminalitet. Av disse ble om lag 40 000 dømt til døden, hvorav de fleste ble brent på bål eller hengt. Ser man Europa under ett, var 80 prosent av de rettsforfulgte og 86 prosent av de henrettede kvinner. Om trolldomsprosessene var et marginalet fenomen i en bestemt europeisk epoke, var det likevel en av de største menneskejaktene som har foregått opp gjennom historien.

Trolldomsprosessene

- I Europa eksisterte det rester av gamle, førkristne religioner.
- Gammel kunnskap om naturen, menneskekroppen og sykdommer var blitt overlevert fra generasjon til generasjon.
- Folk som hadde slik kunnskap kunne bli beundret, men også fryktet.

Hadde man spesielle ferdigheter, kunne det lett bli stemplet som magi, djevleskap og trolldom.

I Europa eksisterte det parallelt med kristendommen rester av en gammel førkristen religion. Mange av tradisjonene ble overlevert fra kvinne til kvinne, blant annet gjennom at mødre gav sin kunnskap videre til døtrene. Dette kunne være viten om naturen, månefaser, årstider, avlinger, medisinske urter, sykdommer og menneskekroppen. Kunnskap om fødsel, svangerskap og abort ble overlevert fra generasjon til generasjon. Samtidig kunne restene av den førkristne religionen bære preg av kult og ritualer.

Med kirkens sterke stilling ble de førkristne tradisjonene, som tidligere hadde eksistert blant en større del av befolkningen, marginalisert og isolert til å gjelde enkeltindivider. Mennesker med kunnskap utover det vanlige kunne av noen bli sett opp til og beundret, men også fryktet og hatet. Deres ferdigheter virket som overnaturlige fenomener og magi. Sånn sett kunne de lett bli offer for hat og terror, og det som før hadde vært til hjelp i hverdagen, ble nå stemplet som djevleskap og trolldom.

Samtidig opplevde Europa en religiøs splittelse fra og med 1500-tallet.

Kristendommen ble delt i ulike kirkesamfunn, noe som bidro til at det oppstod stridigheter og uforsonlig mistro. Grensen mellom kjetteri og trolldom var ikke alltid like tydelig. De kristne kirkesamfunnene var svært på vakt mot fiender, og sånn sett kunne avvik fra den rette tro oppfattes som mistenkelig. Dette kan understrekes ved eksempelet Nederland, kjent for sin religionsfrihet. Her var det få trolldomsprosesser, og landet var blant de som tidligst avblåste heksejakten.

Trolldomsprosessene

- I Europa ble heksene regnet for å være djevelens tjenere.
- Man trodde at heksene red på sopelime til sine sammenkomster.
- Under heksesabbatene skjedde alt i et motsatt mønster.

På sammenkomstene møtte man djevelen, skrev kontrakt med ham og fikk ordre om hva man skulle gjøre.

I Europa ble heksene regnet for å være djevelens tjenere. Man hadde den oppfatning at heksene hadde faste sammenkomster på bestemte tidspunkter og steder. Til slike heksesabbater red trollkvinnene gjennom luften, som oftest på sopelime, men de kunne også ri på husdyr og mennesker.

Alt som skjedde under sabbatene foregikk i et omvendt mønster. Maten som ble spist var illeluktende og fæl, man danset mot solen og gikk hverandre i møte med ryggen først. På sammenkomstene møtte man djevelen, skrev kontrakt med ham og fikk ordre om hva de skulle gjøre. Det fortelles også at heksene hadde unevnelige orgier, men at den seksuelle aktiviteten ikke medførte annet enn smerte og kvalme.

Maleri: Heksesabbat.

Trolldomsprosessene

- Etter hvert ble det en vanlig oppfatning at hekser og trollmenn kunne omskape seg til dyr.
- Hekser og trollmenn ble også beskyldt for å ha forvoldt sykdom og død.
- Hekser kunne helbrede, men de kunne også forgifte både mennesker og dyr.

Man trodde at hekser stod bak branner, uår og ødelagte avlinger.

Det ble etter hvert en vanlig oppfatning at hekser og trollmenn hadde den evnen at de kunne omskape seg til katter, hunder, ulver, slanger, fugler og andre dyr. Hekser og trollmenn kunne anklages for å ha forvoldt sykdom og død. De ble beskyldt for å stå bak branner og skipsforlis, uår og ødelagte avlinger. Trollmenn og hekser brukte besvergelses til å gjøre mennesker ufruktbare og impotente. Og samtidig som de helbredet ved hjelp av djevelske makter, kunne de også forgifte både mennesker og dyr med sin sorte kunnskap.

Maleri: Tre hekser av Johann Heinrich Füssli.

Trolldomsprosessene

- Det fantes flere metoder som kunne benyttes dersom man ønsket å finne ut om en kvinne var heks.
- Man trodde at hekser var merket av djevelen på venstre side av kroppen.
- Vannprøven innebar at en bundet kvinne ble kastet i vannet.

Dersom hun fløt, var hun en heks. Sank hun derimot, var kvinnen uskyldig.

Man trodde som sagt at mennesker som stod bak det man antok var trolldom stod i pakt med djevelen. Når man inngikk denne pakten, fikk man et merke på kroppen hvor djevelen hadde rørt dem. Dette merket, som man antok satt på venstre side av kroppen, kunne sånn sett bli vurdert som et bevis på at en kvinne var heks.

En annen kjent prøve var den såkalte vannprøven. Her bandt man kvinnens hender og føtter sammen før hun ble kastet i vannet. Dersom kvinnen fløt, var hun en heks. Sank hun derimot, var hun uskyldig. Ofte bandt man et tau rundt kvinnens liv, og dermed var det lett å holde dem flytende og bevise hennes skyld. Hvis kvinnen ikke gråt under den behandlingen hun fikk, var det et bevis for skyld. Man trodde at hekser ikke gråt.

Det er samtidig viktig å understreke at mange gjennomgikk en hekseprosess som endte med frifinnelse. Over halvparten av alle tiltalte ble frikjent.

Trolldomsprosessene

- Ble man dømt for hekseri og trolldom, kunne man straffes på flere måter.
- Å brenne hekse var effektivt, for brannen sørget for at sjelen ble renset.
- Man kunne også henge den dømte før liket ble brent.

Trollfolk kunne i tillegg straffes med landsforvisning, bøter, pisking og andre skam- og kroppsstraffer.

Ble man dømt for hekseri og trolldom, kunne man straffes på flere måter. Å brenne hekse på bålet var særlig effektivt, for brannen sørget for at sjelen ble renset. Dersom syndene var mindre alvorlige kunne man derimot henge den dømte før liket ble brent. Trollfolk kunne i tillegg straffes med livsvarig landsforvisning, bøter, pisking og andre skam- og kroppsstraffer. Lov og rettspraksis varierte imidlertid mye fra land til land.

Trolldomsprosessene

- Anklager om trolldom kom ofte fra folk som man kjente godt fra før.
- Kvinner som skilte seg ut kunne bli utpekt som hekser.

En trolldomsprosess kunne starte med en krangel hvor det falt vonde ord.

Det skal sies at mange av dem som ble anklaget for trolldom, ble anklaget av folk i sin nærmeste omkrets. Det kunne dreie seg om naboer, mens også folk i sin egen husholdning. Kvinner som ikke levde opp til vedtatte normer for kvinnerollen, kunne gjerne bli utpekt som hekser. Menn som ble anklaget for trolldom, kunne være ektemenn eller sønner av dømte hekser.

En hekseprosess kunne ha utgangspunkt i at en kvinne kranglet med naboen. Kanskje førte krangelen til sinne og ukvemsord, hvor det i et ubetenksomt øyeblikk kunne bli sagt at "Noe ille skal ramme deg". Vi kan videre tenkes oss at naboens ku eller sau døde på mystisk vis. Dermed var det lett å finne en sydebukk for det merkelige dødsfallet.

Bildet viser en skuespillerinne som framstiller Agnes Bernauer. Agnes var en kvinne av folket som i hemmelighet giftet seg med Albrecht 3 av Bayern. Hertugen likte imidlertid dårlig at sønnen med en kvinne av så vidt lav stand. Dette førte til at han arrangerte det slik Agnes ble anklaget og dømt for trolldom. Agnes ble druknet i Donau 1435.

Trolldomsprosessene

- Også i Norge foregikk det trolldomsprosesser.
- Til sammen ble 307 mennesker henrettet for trolldom og hekseri her i landet.
- De aller fleste som ble dømt var kvinner.

Det var de nordligste områdene som ble hardest rammet av den norske heksejakten.

Trolldomsprosessene foregikk over hele Europa, også i Norge. I landets største by på denne tiden, Bergen, var det flere heksebål allerede mot slutten av 1500-tallet.

Dokumentasjon viser at til sammen 307 mennesker ble henrettet for trolldom og hekseri i Norge fram til 1695. Av dødsdommene falt 50 over menn, mens i overkant av 250 henrettelser rammet kvinner. Sann sett føyer kjønnsstatistikken seg inn i en europeisk sammenheng hvor kvinner for første og eneste gang var overrepresentert når det gjaldt en bestemt type forbrytelse.

Den norske heksejakten rammes de nordligste områdene hardest. De tre nordnorske fylkene utgjorde om lag 40 prosent av landets dødsdommer i trolldomssaker. Sett i forhold til befolkningstall, var Finnmark på europa-toppen når det gjaldt trolldomsprosesser. I ettertiden er det lett å anta at den samiske befolkningen ble hardere rammet av trolldomsprosesser enn kristne, men dette er ikke tilfelle. For selv om samene ble betraktet som trolldomskyndige, var de likevel underrepresentert blant de anklagede.

Maleri: The Salem Martyr. I mangel på tidstypiske heksebilder fra Norge, brukes et amerikansk maleri.

Trolldomsprosessene

- Blant de mest kjente norske trolldomsprosessene, finner vi saken mot Lisbet Nypan.
- Lisbet var en helbreder, hun behandlet folks lidelser.
- En gang ble hun beskyldt for å ha satt sykdom på folk.
- Man antar at Lisbet Nypan ble henrettet i Trondheim i 1670.

I ettertiden ble myten om Lisbet Nypan brukt som skremsel, ikke minst for å få barn til å oppføre seg pent.

Foto: Delveien

Blant de mest kjente norske trolldomsprosessene finner vi saken mot Lisbet og Ole Nypan fra Leinstrand (i dagens Trondheim). Prosessen mot ekteparet skyldtes at vitner hevdet at Lisbet og Ole Nypan hadde satt sykdom på dem. Bakgrunnen for påstanden var at Lisbet Nypan fungerte som klok kone og helbreder, en behandling som flere påpekte at hadde gjort dem friskere. Folk kom ofte til henne med sykdom og lidelser, og metodene hennes befant seg i grenselandet mellom gudfryktighet, svartekunst og naturmedisin. Slik nøt hun respekt, men folk var også engstelige for at hun hadde krefter som like gjerne kunne brukes av det onde som av det gode. En gang oppstod uenighet om prisen på en behandling, og anklagene ble alvorlige. Og selv om den kloke kona hevdet sin uskyld og nektet for å ha satt noe ondt på andre mennesker, kom det antydninger om at hun hadde klare tilknytninger til Satan. Da ekteparet nektet å innrømme noen form for skyld, ble de dømt på strengeste måte. Lisbet Nypan skulle brennes levende, mens ektemannen, som tross alt hadde spilt en mindre viktig rolle, skulle halshogges. Man antar at Lisbet Nypan ble henrettet i Trondheim i 1670.

I ettertiden ble myten om Lisbet Nypan brukt som skremsel, ikke minst for å få barn til å oppføre seg pent. (Hvis du ikke oppfører deg ordentlig, kommer Lisbet Nypan osv.) Senere historikere har påpekt at hun neppe var noe annet enn et alminnelig godt menneske som ville sine medmennesker vel, men som ble straffet med å bli brent og baksnakket i 300 år.

Bilde: Statue av Lisbet Nypan på Nypvang skole i Leinstrand, Trondheim.

Trolldomsprosessene

- Mot slutten av 1600-tallet ble det stadig færre trolldomsprosesser.
- Det ble stilt strengere krav for å dømme folk.
- Tidene var preget av at man la vekt på kunnskap framfor overtro.

De siste hekseprosessene i Vest-Europa fant sted på begynnelsen av 1700-tallet. Disse endte stort sett i frifinnelse.

Mot slutten av 1600-tallet og utover 1700-tallet ble det stadig færre trolldomsprosesser. Dette hadde flere årsaker:

- En utbedring av rettssystemet. Det ble stilt strengere krav innenfor jussen, og teologien mistet innflytelse.
- Endetidsforestillinger ble erstattet av sivilisasjonsoptimisme.
- Man forandret oppfatningen av Gud. Nå var han ikke lenger en sint figur, men heller god og full av omsorg.
- Opplysningstidens- og humanismens vekt på kunnskap framfor overtro.

De siste hekseprosessene i vest fant sted på begynnelsen av 1700-tallet, og endte stort sett i frifinnelse. I øst, og da særlig i avsidesliggende strøk, foregikk det lenger. I Polen ble hekser brent til 1770-årene.

Trolldomsprosessene

Stikkord	Lenke	Rettingstidspunkt
Fordisk	http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dabbers_100.jpg	http://en.wikipedia.org/wiki/public_domain
Sk	http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wikibooks.JPG	http://en.wikipedia.org/wiki/public_domain
Wika	http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wika_2008.jpg	http://en.wikipedia.org/wiki/public_domain
Omset	http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wika_Wiken_Waterhouse_-_Waga_Cork.JPG	http://en.wikipedia.org/wiki/public_domain
Haka	http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wikipedia_SCT_Sabah_by_Cornelia_Baltesen.jpg	http://en.wikipedia.org/wiki/public_domain
Hekser	http://www.artefact.com/De-der-deren-MS04/over2243.jpg	http://www.artefact.com/artefact/CC/creative-commons.html
Wikipedia	http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Color_of_Water.jpg	http://en.wikipedia.org/wiki/public_domain
Wage	http://commons.wikimedia.org/wiki/File:TheGreenMarket-1000.jpg	http://en.wikipedia.org/wiki/public_domain
Hjort	http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Liljedal.jpg	http://commons.wikimedia.org/wiki/public_domain
Skil	http://commons.wikimedia.org/wiki/File:ArcticSkilWitch-Py.jpg	http://en.wikipedia.org/wiki/public_domain
Agnes	http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Agnes_Remake_of_Grabien_2007.jpg	http://commons.wikimedia.org/wiki/public_domain